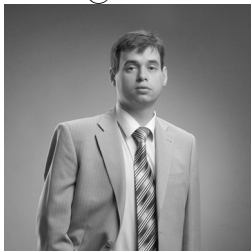

МАРЧЕНКО

Микола Валерійович
marchenko@windowslive.comаспірант, кафедра
конституційного права
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

УДК 342.3

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА ВЕТО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОЇ ПРАВОВОЇ
ІДЕОЛОГІЇAXIOLOGICAL GROUNDS OF THE PRESIDENT'S OF UKRAINE VETO
IN THE CONTEXT OF SHAPING THE HUMAN CENTRED LEGAL
IDEOLOGY

У статті розглянуто особливості правової природи права вето глави держави в контексті їх системного взаємозв'язку з конституційно-правовим статусом Президента України. Додатково особливу увагу приділено проблемі аксіологічних засад права вето Президента України в контексті формування людиноцентристської правової ідеології.

В статье рассмотрены особенности правовой природы права вето главы государства в контексте их системной взаимосвязи с конституционно-правовым статусом Президента Украины. Дополнительно особое внимание уделено проблеме аксиологических основ права вето Президента Украины в контексте формирования человекоцентристской правовой идеологии.

The article describes the peculiarities of the legal nature of the Head's of state veto in the context of their systemic relationship with the constitutional and legal status of the President of Ukraine. In addition, particular attention is paid to the problem of the axiological grounds of the President's of Ukraine veto in the context of the shaping the human centered legal ideology.

Ключові слова: вето, правова ідеологія, людиноцентризм, Президент України, цінності

Ключевые слова: вето, правовая идеология, человекоцентризм, Президент Украины, ценности

Keywords: veto, legal ideology, human centrism, the President of Ukraine, values

ВСТУП

Особлива правова природа інституту глави держави, яка зумовлена специфічним місцем цього інституту в системі розподілу влади і механізмі стримування та противаг, зумовлює необхідність системного аналізу правового статусу глави держави, а також, наданих йому конституціонодавцем повноважень (інструментів) для реалізації цього статусу. У зв'язку з вищезазначеним особливого значення набуває системне дослідження природи повноважень глави держави і в першу чергу тих, що мають дискреційний характер. Слід констатувати, що сьогодні в публічному праві відсутнє єдине розуміння правової природи дискреційних повноважень органів та посадових осіб публічного права та їх взаємозв'язку з правовим статусом відповідних інституцій. Одним з ключових таких повноважень (інструментів), безперечно, необхідно розглядати право вето глави держави. В українській науці конституційного права правова природа права вето глави держави розглядається недостатньо і, певною мірою, «механічно» без взаємозв'язку з конституційно визначеним людиноцентристським вектором розвитку держави та пов'язаних з нею особливостей конституційно-правового статусу інституту глави держави, з принципами права та правовими цінностями. В цьому контексті

особливе, як теоретичне, так і праксіологічне зацікавлення викликає дослідження аксіологічних засад права вето глави української держави, зокрема, у системному взаємозв'язку з феноменом правової ідеології. Правова природа права Вето Президента України була предметом досліджень Багряка А.С., Д.В. Мазура, П.Т. Манюка, О.І. Ющика, В.В. Сухоноса, Я.О. Берназюка та ін. Однак, до сьогодні в українському конституціоналізмі залишаються недостатньо дослідженими окремі аспекти правової природи права вето глави української держави, її аксіологічні засади, а також, не здійснювався розгляд права вето Президента України в контексті людиноцентристської правової ідеології.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статі є проведення системного аналізу аксіологічних засад права вето Президента України в контексті становлення людиноцентристської правової ідеології. Дослідження спрямоване на комплексний аналіз правової природи права вето глави держави та конституційних засад формування цілісної правової ідеології в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Закріплення конституціонодавцем за Президентом України права вето в п. 30 ч. 1 ст. 106 та ч. 1 ст. 94

Конституції України [1-141]. слід розглядати в системному взаємозв'язку з правовим статусом глави української держави, визначеним в ст. 102 Конституції України, а також, через розуміння ціннісних засад визначених ст. 1, 3, 8 та ст. 22 Конституції України. Таке системне тлумачення правової природи права вето глави української держави дає змогу відійти від його «механічного» розуміння та розглянути його в контексті людино-центристської спрямованості держави (закріпленої Конституцією України) та в контексті формування цілісної постмодерної правової ідеології в Україні. Особливе значення для аналізу аксіологічних засад права вето Президента України має закріплений в ч.2 ст.102 Конституції України статус Президента України, як гаранта державного суверенітету, державної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод громадян. В цьому контексті право вето глави держави можна розглядати, як один з інструментів, наданих йому для реалізації свого правового статусу, закріпленого в ч.2 ст. 102 Конституції України. Відповідно до запропонованого розуміння правової природи права вето Президента України – логічним є його розгляд у якості елемента національного механізму захисту прав та свобод людини та у якості одного з ключових інструментів системи стримування та противаг.

Системний аналіз принципів Конституції України дає можливість побачити закладення конституціонодавцем основ для формування людиноцентристської правової ідеології в Україні. Аналіз правового статусу Президента України вказує на людиноцентристську ціннісну орієнтацію діяльності глави держави. Визначення ч. 2. ст. 102 Конституції України Президента України гарантом додержання Конституції України та прав і свобод громадян - безпосередньо вказує на зв'язок з охоронною функцією держави (шляхом антиетатистського пропуску через відповідну функцію права) та його роль в національному механізмі захисту прав та свобод людини.

Ці аксіологічні засади правового статусу глави української держави та закріпленій Конституцією України людиноцентристський вектор спрямованості діяльності публічної влади акцентують увагу на формуванні правової ідеології в нашій країні. М. Недюха розглядає правову ідеологію у якості особливого політико-правового феномену і вбачає його функціональне призначення в унормуванні процесу життєдіяльності держави, суспільства, громадян, країни та їх підпорядкованості процесу соціальних змін [2-299]. Б. Малишев, удосконалюючи тези М. Недюхи, розглядає правову ідеологію у якості уособлення консенсусу між суспільством та державою, який досягається на основі осягнення сутності гарантованої державою норми права, тоді як політична ідеологія є інструментом політичної боротьби за владу між різними політичними силами [3-289].

Аналіз доктринальних підходів до розуміння феномену правової ідеології дає підстави узагальнено розглядати її у якості системи ціннісних орієнтирів, концепцій, що забезпечують консенсус та баланс інтересів між індивідом, суспільством та публічною владою, заснованої на сутності фундаментальних принципів права. Отже, правова ідеологія має безпо-

середній взаємозв'язок з аксіологічними конституційними засадами національного механізму захисту прав та свобод людини та забезпеченням належного обмеження публічної влади в інтересах індивіда. Б. Малишев слушно відзначає, що правова ідеологія виступає набагато більш стабільним та складним явищем, ніж політична ідеологія [3-289]. У порівнянні з політичною філософією (вищим рівнем політичної ідеології) правова ідеологія має глибшу структуру, тісно пов'язана з категоріями правової культури та правової свідомості, у її творенні приймає участь найширша кількість соціальних груп, а її вплив знаходить свій безпосередній вияв у всіх основоположних сферах суспільного життя. Натомість, політична філософія є пов'язаною традиційно з діяльністю вузьких соціальних груп та знаходить свій безпосередній вияв у вужчому колі сфер суспільного життя, конкуруючи в демократичних політичних системах з іншими ідеологічними напрямками.

Конституція України містить засадничі ціннісні основи формування правової ідеології в державі. Зокрема, до таких, безперечно, варто зарахувати: людиноцентризм, принципи верховенства права та правової держави.

Однак, фактично публічна влада часто вельми номінально декларує відповідні цінності і у своїй регулятивній діяльності призводить до викривлення їх змісту, що має ряд методологічних та політичних детермінант. Однозначно, що названа проблема повною мірою стосується і якості законодавчої діяльності Верховної Ради України. Значною мірою, ця проблема має своє коріння в етатистській практиці та доктрині успадкованій від тоталітарного минулого та характерного для сьогоденного постмодерного дискурсу з притаманним для нього сприйняттям світу у якості хаосу та найрізноманітніших поєднань течій та напрямів.

У цьому контексті вбачається важливими аксіологічними засадами правової ідеології реальне забезпечення поділу влади та ефективне функціонування національного механізму захисту прав та свобод людини. Відповідно до ч. 2 ст. 102 Конституції України глава української держави наділений спеціальним правовим статусом гаранта додержання Конституції та захисту прав людини та громадянина. Відповідно до вищевикладеного, право вето можна розглядати у вигляді наданого конституціонодавцем Президенту України інструменту у двох ключових механізмах:

1) національний механізм захисту прав та свобод людини;

2) механізм стримування та противаг.

Глава держави має можливість використати відповідний інструмент для недопущення відходу парламенту від ідеалів свободи, рівності та прав людини. Також, безпосередньо важливими є положення ч. 1, 2 та 3 ст. 22 Конституції України. Так, положення ч.2 та ч.3 ст.22 Конституції України – мають безпосередній стосунок до можливості застосування права вето Президентом України у разі прийняття парламентом, так званого, неправового закону, що обмежує конституційні права і свободи особи або ж у разі прийняття Верховною Радою

України закону, що звужує зміст або обсяг існуючих прав і свобод. Накладаючи вето на такий закон, - глава держави реалізує свій правовий статус гаранта прав і свобод людини і громадянина та додержання конституції. Здійснення вето закону у такому разі Президентом України виступає прямою реалізацією охоронної функції держави (шляхом антиетатистського пропуску через охоронну функцію права). Така реалізація охоронної функції главою держави – може бути відображенням демократичної сутності держави та є антиподом спрямованості діяльності тоталітарної держави. Подібні приклади реалізації охоронної функції держави – є поверненням до витокового призначення держави, що історично полягало в захисті індивіда та власності. Застосування такої конституційно закріпленої людиноцентристської парадигми, спрямованої на захист індивіда від неконституційної за своїм характером обмежувальної діяльності держави – є відходом від етатистської практики регулятивної спрямованості діяльності публічної влади. По суті, мова іде про розуміння правової природи повноважень Президента України через примат охоронної функції права, а не через традиційний для посттоталітарних країн – примат регулятивної функції. Природно-правовий підхід дозволяє вбачати основним призначенням інституту глави держави - здійснення охоронної за природою функції щодо захисту прав і свобод індивіда від свавільного втручання з боку державної влади, основ конституційного ладу та територіальної цілісності (таке бачення жодним чином не заперечує представницької функції глави держави). За такого розуміння інституційного призначення глави держави – право вето виступає зразковим прикладом можливості використання ним своїх повноважень з метою здійснення захисту фундаментальних прав і свобод особи. Додатково варто підкреслити, що така реалізація права вето главою держави – відповідає змісту принципів правової держави (закріпленого в ст. 1 Конституції України) та принципу верховенства права (закріпленого в ст. 8 Конституції України). Відповідно, дискреційна природа права вето глави держави має певні межі та обмеження вищевказаними особливостями його правового статусу. Отже, використовуючи один з наданих йому Конституцією України інструментів – Президент України виступає зв'язаним правом в тому розумінні, що він відповідно до свого місця в системі стримувань і противаг, відповідно до доктрини поділу влади, - має виступати запобіжником від можливого відхилення парламенту від ідеалів прав людини, демократії та свободи при прийнятті законів. Відкладний характер права вето Президента України є запобіжником проти його необгрунтованого використання з мотивів політичної доцільності, але дозволяє йому вказати парламенту на необхідність поважати основоположні права людини та засади конституційного ладу. Однозначно, можна вести мову про людино-центристський аксіологічний вимір спрямованості закріплення за главою держави ряду повноважень, включно з правом вето. Практична реалізація відповідного підходу до застосування права вето Президентом України вимагає формування фактично відсутньої нині в Україні цілісної правової

ідеології побудованої на ідеалах природного права та на принципі верховенства права. Також, повертає увагу формулювання, закріплене в ч. 1 ст. 94 Конституції України: «Президент України протягом 15 днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду». Застосування конституціонодавцем формулювання щодо повернення закону президентом з вмотивованими та сформульованими пропозиціями до парламенту вказує на необхідність раціонального та ціннісного підходу глави держави до застосування права вето, а також є певним застереженням від його використання виключно в політичних інтересах (хоча, абсолютного запобіжника тут існувати не може апіорі). Отже, вищевикладене аксіологічне обгрунтування сутності права вето глави держави може виступати основою для формування главою української держави вмотивованих і сформульованих пропозицій. Для вироблення практики людиноцентристського аксіологічного спрямування реалізації главою української держави свого конституційно-правового статусу закріпленого в ст. 102 Конституції України постає нагальна потреба формування заснованої на природно-правовому підході правової ідеології в Україні. Враховуючи специфіку правового статусу Президента України, особливого значення для формування цілісної правової ідеології в Україні набуває практика реалізації ним ключових повноважень наданих йому Конституцією України. Зокрема, в контексті наближення практики діяльності публічної влади до конституційних цінностей – ключовою виступає практика застосування права вето Президентом України, що може виступати однією з безпосередніх основ формування людиноцентристської правової ідеології в Україні на противагу етатистській спадщині тоталітарного минулого. Слід, наголосити, що Конституція України встановлює засади для формування такої ідеології відповідно до положень ст. 1, ст. 3, ст. 8, ст. 22 та ін. Однак, для формування цілісної та демократичної правової ідеології постає необхідність вироблення людиноцентристськи орієнтованої практики реалізації своїх повноважень органами та посадовими особами публічної влади. Особливе значення має вироблення людиноцентристської практики реалізації дискреційних повноважень. Вище було розглянуто деякі аспекти зв'язаності правом Президента України при реалізації наданого йому конституціонодавцем права вето. В цьому контексті цікавим є переклад на правничу мову професором Панейком висловлювання Фрідріха Великого: «Монарх є першим слугою своєї держави». Так, за його розумінням: «...монарх має повну свободу волі, але мусить керуватися добром держави, а не діяти для особистих цілей незгідних з добром держави. Тому монарх є слугою держави».[4-264] Використовуючи мову конституціоналізму можна сказати, що при реалізації будь-якого наданого Конституцією повноваження глава держави виступає зв'язаним правом через свій особливий та конституційно визначений правовий статус та конституційно визначені цінності.

Отже, наявний у глави держави обсяг свободи волі при реалізації ним права вето не є абсолютним і має ряд конституційно визначених аксіологічних обмежень. Торкаючись дискусійності самої правової природи дискреційних повноважень, не вдаючись детально в дискусію щодо неї, варто наголосити, що в демократичній правовій системі логічно вести мову виключно щодо дискреції, яка заснована на сприйнятті правової визначеності та букви закону. Пригортає увагу позиція висловлена у доповіді щодо верховенства права Європейської комісії «за зміцнення демократії через право» (Венеціанська комісія): «Констатується сприйняття дискреції, однак, такої, що має бути обмеженою буквою і метою закону, який надає владні повноваження, а також іншими складниками верховенства права, як наприклад, право кожного на доступ до справедливого розгляду безстороннім і незалежним судом, а також, з урахуванням того, що закон повинен застосовуватися послідовно з дотриманням принципу рівності і таким чином, щоб застосування не було свавільним чи безпідставним» [5-13].

Вбачається, що вироблення ефективної та заснованої на людиноцентризмі практики застосування Президентом України своїх повноважень (включно з правом вето) має (разом з науковою доктриною та правозастосовною практикою органів державної влади) істотно сприяти формуванню цілісної та демократичної правової ідеології.

ВИСНОВКИ

Формування ефективної правової ідеології потребує належного підходу до реалізації власних повноважень посадовими особами та органами державної влади, належного рівня правової доктрини та активної участі інституцій громадянського суспільства. Практика країн сталої демократії показує, що стабільна правова ідеологія заснована на методологічно єдиних підходах виступає потужним засобом забезпечення демократичного розвитку суспільства,

запобіжником етатистського свавілля публічної влади, гарантією фундаментальних прав індивіда та основою прогресивного розвитку конституційного процесу. Вбачається, що формування людиноцентристської практики реалізації наданих Конституцією повноважень Президентом України має виступати важливим елементом побудови цілісної правової ідеології в нашій країні.

Підсумовуючи, слід констатувати, що існує потреба подальшого змістовного дослідження аксіологічних засад права вето Президента України в контексті формування цілісної людиноцентристської правової ідеології та забезпечення ефективності конституційного механізму стримування та противаг. Окремо подальшої наукової розробки потребує аксіологічний аналіз правового статусу глави української держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30 – С. 141.
1. Недюха М. Правова ідеологія: основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття / М. Недюха // Публічне право. – 2012. - № 3. – С. 299-306.
2. Малишев Б. Аксіологічна криза сучасної української держави / Б.Малишев // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. - №1-2. - С. 289-297.
3. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / Укладачі: В.М. Бевзенко, І.Б. Коліушко, О.Р. Радишевська, І.С. Гриценко, П.Б. Стецюк. – К.: ВД «Дакор», 2016 – 464 с.
4. Доповідь про верховенство права/ Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії. – Вид. 3-є випр. і доповн. / За ред. Ю.Ключковського. – В 2-х част. – Ч.1.-К.: Логос, 2016. – 552 с.